

בית המדרש המדרשה

המכון הגבוה לתורה
ע"ש לודביג ואריקה יסלזון
אוניברסיטת בר-אילן

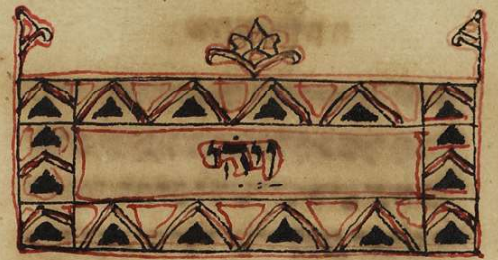
הפקולטה
למדעי היהדות
אוניברסיטת בר-אילן

מטוב הטנא אסופת מאמרים לחג השבועות

מאמרים ודפי לימוד מונחה
פרי עטם של חברי סגל בפקולטה
למדעי היהדות וצוות ההוראה במכון
הגבוה לתורה (בית המדרש והמדרשה)

תשפ"ב 2022

בימי שלט השופטים ויהי ועב בארץ
וילך איש מבית לחם יהודה לגור
בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו

איש נעמי ותשאר הוא ושני בניה
וישאו להם נשים מואביות שם
האחת ערפה ושם השנית רות וישבו
שם כעשר שנים ויבתו גם שניהם
מחלון וכריון ותשאר האשה משני
לדיה ומאשה ותקם היא וכרתה

מניין ידעה נעמי כי לא ישקוט בעז "כי אם כלה הדבר היום"?

ד"ר בעז שפיגל

ביה"ס ללימודי יסוד ביהדות ע"ש הלנה ופאול שולמן

ואף בעז עצמו פגש את רות בשדותיו אז בראשית הקציר, שוחח עמה, בירך אותה ודאג שתוכל ללקט בשדותיו ובשפע – כמסופר בהרחבה בפרק השני של המגילה. ולאור זאת יש לתהות: אם במשך כל אותה התקופה, לא פעל בעז ולא עשה דבר בעניין נישואי רות, הגם שידע על מצבה – מה מבטיח שכעת לא רק שיפעל לממש את נישואיה, אלא ימהר ויזדרז בדבר מאוד, עד כדי כך שייסימו כבר היום?!

לשאלה זו הציעו תשובות שונות חז"ל ופרשני המגילה לאורך הדורות, ואפשר לחלק את התשובות הללו לשתי חטיבות עיקריות, כפי שיובהר להלן:

א. תשובות חז"ל ופרשני המגילה על דרך הפשט – כבר חז"ל הרגישו בקושי המתעורר בדברי נעמי, וכה אמרו בהקשר דברי נעמי במדרש רות רבה (ז, ו): "הצדיקים – הן שלהן הן, ולא שלהן לאו, שנאמר 'כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום'". ובסגנון דומה אמרו גם ברות זוטא (ג, יח): "ותאמר שבי בתי וגו' – שאין אנו מאנשים שאינם כשרים המדברים דבר וחוזרים בהם, וכן הוא אומר (איוב כז, ו): 'בצדקתי החזקתי ולא ארפה', ולפיכך אמרה נעמי לרות: כי לא ישקוט האיש וגו'".

דברי המדרשים שלפנינו מכוונים לדברים שאמר בעז לרות בהיותם בגורו (רות ג, יג): "היה בבקר אם יגאל טוב וגאל ואם לא יחפץ לגאל וגאלתיך אנכי". את דבריו אלו שמעה נעמי מאוחר יותר מרות, ועל כן אמרה לה: "כי לא ישקוט האיש כי

במגילת רות, בתחילת הפרק השלישי, מסופר על נעמי שיוזמת ומנחה את רות למפגש עם בעז בגורן בלילה (רות ג, א-ה). עיקרו של הפרק מתאר את המפגש שבמהלכו אמרה רות לבעז (שם, ט): "ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה". כלומר, כקרוב משפחה מוטל עליך לשאת אותי. ועל כך, בין השאר, השיבה בעז (שם, יג): "ליני הליה והיה בבקר אם יגאל טוב וגאל ואם לא יחפץ לגאל וגאלתיך אנכי". והפרק מסיים בתיאור חזרתה של רות אל נעמי (שם, טז-יח): "ותבוא אל חמותך ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש. ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום".

בדבריה אלה נעמי היא בעצם אומרת לרות, את עשית את שלך, ולא נותר לך אלא להמתין ולראות מה יתרחש מכאן ואילך, והיא מוסיפה כי מדובר בהמתנה קצרה – "כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום". ועל כך יש לשאול: מניין ידעה נעמי שבעז יסיים את עניין הנישואין של רות עוד באותו היום?

שאלה זו מתחזקת לאור המסופר במגילה. נעמי ורות שבו לבית לחם, עירו של בעז, "בתחלת קציר שערים" (רות א, כב), ומאז שהו שתיהן בבית לחם "עד כלות קציר השערים וקציר החטים" (רות ב, כג) – שזו תקופה שנמשכה, לפי חז"ל, "שלושה חודשים" (רות רבה ה, יא). והנה, כבר בבואן לבית לחם ידעו הכול על בואן ועל זהותן (רות א, יט-כב; שם ב, ו),

מזון סעודה אחת הוא סימן שהיום יוגמר הדבר". כלומר, מכך שבעז נתן לרות רק שש שעורים, שהן "מזון סעודת שחרית לשתייה" (מלבי"ם, רות ג, טו, וע"ש), הסיקה נעמי שאת סעודת הערב כבר תסעד רות בבית בעלה.

ב. תשובות פרשני המגילה על דרך הדרש – יש מפרשני המגילה שהציעו כי נעמי ידעה ברוח הקודש שבמהלך היום הקרוב יוסדר עניין הנישואין של רות. כך הציע בקצרה הר' חיים יוסף דוד אזולאי (מאה י"ח):⁶ "ואפשר דנצנצה בה רוח הקודש שבעז ימות תכף ומזליה חזי למחר הדבר".

הבנה זו עומדת על שלושה דברים: האחד, צדיקותה של נעמי והיכולת שלה לראות ברוח הקודש. ואכן, חז"ל קראו לה "צדקת" ושיבחו את כוח תפילתה (רות רבה ו, ב). ועל הפסוק המתייחס לנעמי "כִּי שָׁמְעָה בְּשָׂדֶה מוֹאֵב כִּי פָקַד ה' אֶת עַמּוֹ לְתַתּ לָהֶם לָחֶם" (רות א, ו) – מובא במדרש לקח טוב (רות שם): "ברוח הקודש שמעה!" השני, מסורת חז"ל שבעז נפטר בלילה הראשון של נישואיו עם רות, ובלילה הזוהר רות הרתה ממנו את בנם היחיד, עובד. כך מובא ברות זוטא (ג, יח): "אמרו אותו הלילה שבא עליה מת". השלישי, דעת חז"ל שלעתים "אף על גב דאיהו לא חזי, מזליה חזי" [=אף שהאדם אינו רואה, מזלו רואה]. ופירש רש"י (מגילה, ג ע"א, ד"ה מזליהו) כי מזלו הרואה הוא מלאך – "שר של כל אדם למעלה".

פירוש מיוחד נוסף הציע ר' משה סופר בעל "החת"ם סופר" (מאות י"ח-י"ט) על פי המדרש (לעיל כאן) שבעז מת בלילה הראשון שהיה עם רות, ואלו דבריו:⁷ "א"כ מסתמא היה אז יום לידתו, כי הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים,⁸ ובעז היה

אם כִּלְה הַדְּבָר הַיּוֹם" – שהרי הוא הבטיח שבבוקר הזה תהיה גאולתו, ואצל בעז מילה זו מילה – כי "הצדיקים הן שלהן הן!" – את הרעיון הזה ניסח בקצרה הרחיד"א (חומת אנ"ך, רות שם): "כי דרך האיש שלם לשמור הבטחתו ולמהר לקיים דיבורו".

ויש מפרשני המגילה שתלו את ביטחון נעמי לא בהבטחה של בעז לרות אלא בשבועתו. כך, למשל, כתב ר' יוסף אבן יחיא (מאה ט"ז):² "כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום – כי כן נשבע חי ה' שכבי עד הבקר, והבוקר אור חלה עליו השבועה לכלות המעשה, או שטוב יגאלינה או שיגאלה הוא".³

תשובה אחרת עולה מן המדרש המאוחר מדרש "לקח טוב" שמבאר (רות ג, יח): "כי לא ישקוט האיש – מלמד שזריזין מקדימין למצות". כוונת המדרש היא שהנישואין עם רות וגאולת נחלת משפחת אלימלך היא דבר מצווה⁴ – ומשום כך ברי היה לנעמי שבעז לא ישתהה ולא יתמהמה בקיומה. ור' שלמה אלקבץ (מאה ט"ז) בחיבורו "שרש ישי" (רות ד, יד) כתב כי נעמי ידעה שבעז "היה דרכו כל הימים" לעשות מצוות בזריזות.

ורבים מאחרוני זמננו כתבו בכללות:⁵ "כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום – ללא שהיות ודחיות, וכמו שאומרים חז"ל במקום אחר: "כל מעשי הצדיקים במהירות" (במדבר רבה י, ה). לאמור: גם אם לא הייתה מצווה בדבר אלא בדבר רשות עסקינן, עדיין יש לצפות שהצדיקים יעשו את הדברים בזריזות, ומכאן ביטחונה של נעמי שבעז יסיים את הדבר היום.

ויש שהעמידו על גורמים אחרים לביטחונה של נעמי, כמו המלבי"ם שכתב (רות ג, יח): "כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום – שממה שנתן רק

1 יש לדקדק בדברי המדרש שתלה את הדבר בכך ש"הצדיקים הן שלהן הן", ולכאורה, לפי המסופר במגילה, בעז לא רק אמר והבטיח לרות, אלא הוא נשבע בשם ה' על הדבר, וככתוב "חִי ה' שְׁכֵבִי עַד הַבֶּקֶר", ופשוט הדבר שלא יחלל את שבועתו! – ויש ליישב כי המדרש שלפנינו סבור ששבועת בעז הזאת לא הייתה לרות אלא ליצרו, וכמבאר ברות רבה ו, ד ("ונשבע ליצרו", ע"ש). ראו: ר"ד קאהן, **אהל דוד, על מגילת רות**, ברוקלין תשס"ג, עמ' צב. וראו עוד על השבועה להלן בפנים.

2 נדפס בתוך: **מקראות גדולות "אורים גדולים"**, רות (עם אוצר פירושים קדמונים נדירים), ירושלים תשס"ה, עמ' מג. וכבר הראשונים פירשו בדרך זו, כמו: ר"י קרא (מאות י"א-י"ב): "כי לא ישקוט האיש וגו' – אחרי שנשבע לך לכלות הדבר בבוקר". ראו: רות-שיר השירים, עם פירושי הראשונים, "תורת חיים", ירושלים תשע"א, רות שם, עמ' מ.

3 על שני ההסברים הללו יש לשאול: בין אם בהבטחה מדובר בין אם בשבועה, הרי בעז עדיין תלוי בגואל הנוסף, וכפי שאמר לרות "אם יגאלך טוב יגאל", ומניין לנעמי שהגואל הזה יהיה זמין ונגיש באותו היום? ואפשר לומר שהיא שידעה שהוא נמצא בבית לחם. ויש שיישב: "שהצדיקים כאשר אומרים דבר הן או לאו, אזי מסייעים להם משמים שיהיה נעשה הדבר כמו שאמרו". ראו: רי"ז יאדלר, **מדרש רבה עם פירוש תפארת ציון**, חלק י"א, ירושלים תשי"ט, עמ' שעד, וע"ש.

4 ראו: רמב"ן, בראשית לח, ח. ועוד על הייבום וגאולת הנחלה, ראו בקצרה: פ' מלצר, רות, בתוך: **חמש מגילות עם פירוש 'דעת מקרא'**, ירושלים תש"ן, מבוא, עמ' 15; ג' וכמן, **מגילת רות, פירוש ישראלי חדש**, ירושלים תשע"ח, עמ' 18-20.

5 לשון רי"ז ליפוביץ (נפטר בשנת תשל"ז), **מגילת רות עם פירוש נחלת יוסף**, ירושלים תשנ"ה, רות שם, עמ' פו. ובגישה זו נקטו רבים בדורנו. למשל: ר"ח קניבסקי, ארחות יושר, בני ברק תשנ"ז, עמ' ל (על נעמי): "היתה בטוחה שיגמור היום, כי כן דרכן של צדיקים לעשות מיד מה שצריך לעשות"; ראי' סורוצקין, רנת יצחק על חמש מגילות, וויקליף, אוהייא תשס"א, רות שם, עמ' קיח, שהוסיף והציע, שאצל הצדיקים עסקי השידוכים נעשים בזריזות, וכמו שאליעזר בחפשו אישה ליצחק ביקש מאת ה' (בראשית כד, יב): "הֲקָרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם".

6 **חומת אנ"ך**, רות ג, יח. וכעין זה בחיבורו **שמחת הרגל**, רות ד, סוף פסוק יא. וכן פירש: ר"ש תווינא, **מגילת רות עם שרח הערבי ועם פירוש חוטר ישי**, כלכתה תרמ"ט, עמ' מח.

7 **דרשות חתם סופר**, מהד' רי"נ שטרן, כרך ב, ירושלים תשס"ב, מגילת רות, דף שב ע"ד-שג ע"א (משנת תק"ס).

8 בבלי ראש השנה, יא ע"א: "שהקדוש ברוך הוא יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום מחדש לחדש".

ואם נשלים את התמונה עם המובא במדרשי חז"ל (לעיל כאן) כי בנישואיו לרות "בעז היה בן שמונים שנה", וב"אותו הלילה שבא עליה מת" – יעלו בידינו שני מסרים חשובים ומהותיים ביותר:

המסר האחד – ערכו של כל יום בחיי האדם. אין להמעיט בערכו של שום יום מחיי האדם, כי לעולם אין לדעת מתי יעשה האדם ויצליח או יפעל גדולות בחייו. ואף זאת, גם כאשר מגיע האדם לימי הזקנה אל לו לזלזל בערכם של הימים הללו, וכפי שאמר שלמה (קהלת יא, ו): "בְּבֹקֶר זָרַע אֶת זָרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל תִּנַּח יָדְךָ", וכפי שהסבירו חז"ל הכוונה לערכים ולמצוות שיש לעשות הן בימי הבחורות הן בימי הזקנה (יבמות, סב ע"ב, ועוד). צא ולמד מחיי בעז: ביום האחרון לחייו, בהיותו בן 80, דווקא אז הוא פעל יותר מכל מה שעשה כל ימי חייו – הוא הביא לעולם את בנו עובד, "הוא אבי ישי" – שורש מלכות בית דוד!

והמסר השני – מעלת הזריזות והחריצות. פסוקים שונים במקרא ומקורות מגוונים בספרות חז"ל מלמדים על מעלת הזריזות, גם בעלי המוסר והמחשבה לאורך הדורות העמידו על חשיבותה, ודוגמת מופת לערכה ולתועלתה היא התנהלותו של בעז באותו היום⁹ – שהרי אלמלא היה מזדרז לעשות את כל הנדרש לנישואי רות ולגאולת השדות כבר באותו היום, הוא היה בין המתים ולא היה זוכה להביא לעולם את בנו עובד¹⁰. "נמצא שכל שושילתא דבית דוד ומלך המשיח היה תלוי רק בזריזותו של בעז!"¹¹

אז זקן גדול, א"כ מסתמא בכל שנה בבוא היום ההוא פחד לנפשו, על כן לא ישקוט כי אם כילה הדבר היום, כי לא ידע מה יולד עד למחר". לאמור: חששו של בעז שמא ימות ביום לידתו הוא שיזרז להסדיר את עניינה של רות מהרה באותו היום, וגם נעמי ידעה על כך שהרי היא האומרת "כי לא ישקוט האישי כי אם פְּלֵה הַדְּבָר הַיּוֹם".

והוסיף החת"ם סופר והסביר כי לפי חז"ל – רות ונעמי שבו לבית לחם בערב פסח (תרגום רות א, כב), ותקופת קציר השעורים והחיטים נמשכה שלושה חודשים (רות רבה ה, יא) – נמצא שהקציר כולו הסתיים בט"ו בתמוז. בלילה שלאחר מכן, ליל ט"ז בתמוז, שלחה נעמי את רות לגורן, ולמחרת בבוקר, ביום ט"ז בתמוז, היו נישואי בעז ורות. ובלילה הבא, ליל י"ז בתמוז, אז נפטר בעז. ואם כן "מתוך הדברים אתה למד כי בליל י"ז בתמוז היה התחלת הצמחת קרן דוד המלך ע"ה, כי הקב"ה רופא ואח"כ מכה, וכן בתשעה באב נולד משיח¹² כידוע". כלומר, י"ז בתמוז הוא יום של פורענות בתולדות ישראל, שבו "הובקעה העיר" ירושלים בימי בית שני (תענית, פ"ד מ"ו). ואולם, כדרכו של הקב"ה להקדים רפואה למכה כך נהג גם ביום הזה – שהרי הריונה של רות, שהוא שורש מלכות בית דוד עד ביאת משיח צדקנו – התחיל אז בי"ז בתמוז.

*

סוף דבר: זריזותו של בעז ומסריה – יהיו הגורמים לביטחונה של נעמי בזריזותו של בעז אשר יהיו, הוא אכן מיהר ולא התמהמה, וכבר באותו היום הוא נשא את רות לאישה וגם גאל את השדות של משפחת אלימלך. כך מסופר בפרק הבא החותם את המגילה ומתאר את השושלת שיצאה מן הנישואין הללו (רות ד, כא–כב): "[...] וּבֵעֵז הוּלֵיד אֶת עוֹבֵד. וְעוֹבֵד הוּלֵיד אֶת יוֹשִׁי וְיוֹשִׁי הוּלֵיד אֶת דָּוִד".

9 ברות רבה ו, ב: "בעז היה בן שמונים שנה" כאשר נשא את רות לאישה, וכן הוא בתנחומא בובר, בא, טז. ואולם, לפי חז"ל ש"אבצן זה בעז" (ב"ב צא ע"א), כתב המיוחס לרש"י (דברי הימים א; ב, יא): "הוליד בעז בן שלוש מאות שנה". ויש שכתבו כי "בעז היה בן ת' שנים בבואו אל רות". ראו: ר"ג אבן יחיאל, **שלשלת הקבלה**, ונציה שמ"ז, דף יד ע"א; ר"א הכהן, **מדרש תלפיות**, ענף בעז. (והמהדיר של דרשות חתם סופר, לגבי "זקן גדול", ציין בסוגריים למדרש תלפיות).

10 ירושלמי ברכות, פ"ב ה"ד; מדרש איכה זוטא, נוסח ב, פרשה א, אות ב, עה"פ "אין לה מנחם".

11 ואף דברי נעמי על בעז משמשים סמל ומופת למידת הזריזות, וכמסופר למשל על ר' אהרן קוטלר (תרנ"ב–תשכ"ג): "היתה זו אחת מתכונותיו האופייניות – לא לדחות שום דבר שצריך לעשותו למועד מאוחר יותר, כי אם להזדרז ולהוציאו לפועל מיד – כמו שכתוב בבעז (רות ג, יח): 'כי לא ישקוט האישי כי אם כילה הדבר היום'". ראו: ר"א סורסקי, **אש התורה**, חלק ב, בני ברק תשע"ג, עמ' לו–לז, ועע"ש.

12 ראו: ר"ש אלקבץ, **שרש ישי**, רות ד, יד; ר"ש די אוזיידא, **אגרת שמואל**, רות שם; ושניהם הורו ללמוד מכאן שלא יחמיץ אדם מצווה הבאה לידי ולא ידחה אותה לעת אחרת, "כי לא ידע מה יולד יום". והעמידו על כך גם רבים בדורות האחרונים, כמו ר"ח פרידלנדר, **שפתי חיים**, מועדים ג, בני ברק תשנ"ז, עמ' קנט–קסא, שהוסיף: "עוד למדנו מכאן, שהקב"ה תולה דברים גדולים המיועדים ליחיד ולכלל בחוט השערה, שאם אדם מזניח ומתעצל עצלות כל שהיא בעשיית טוב, יתכן שבכך הוא מפסיד מעלות רמות ונשגבות".

13 **חפץ חיים על התורה**, לרי"מ הכהן מראדיון, בעריכת ר"ש גרינימן, פרשת וישב, עמ' עז, מעשי למלך, הערה א. וגם: **הצדיק רבי שלמה**, ירושלים תשנ"ג, עמ' קטן, אות כ.